

KVANTIFIKÁCIA V PRIRODZENOM JAZYKU (XI)

Marián Zouhar¹

V predchádzajúcich dvoch pokračovaniach Michal Mráz opísal klasickú Kaplanovu teóriu indexických výrazov a niektoré jej modifikácie, resp. rozpracovania či doplnenia. Spomínané koncepcie sa zaoberali predovšetkým syntakticky jednoduchými indexikálmi, t. j. indexikálmi, ktoré spravidla pozostávajú z jedného výrazu.² Indexikály tohto druhu sa štandardne považujú za referujúce výrazy; presnejšie povedané, jednotlivé použitia takýchto indexikálov za považujú za referujúce výrazy vzhľadom na príslušný kontext ich použitia. V tomto pokračovaní prejdeme k zloženým indexikálom a postupne si ukážeme (najmä v nasledujúcom pokračovaní), prečo je vhodnejšie chápať ich skôr ako kvantifikátorové výrazy než ako referenčné termíny.

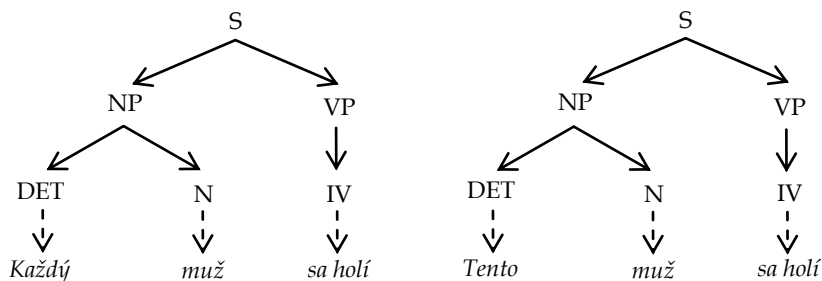
5. Zložené demonstratíva

Najprv sa zamyslime nad tým, ktoré výrazy môžeme klasifikovať ako zložené demonstratíva. Jednoduchými príkladmi sú výrazy ako „tento človek“, „tamten starší pán“, „tamtie stromy s opadanými listami“ atď. Nepochybne môžeme do tejto kategórie zaradiť aj výrazy, ktoré sa začínajú privlastňovacími zámenami, napríklad „jeho manželka“, „jej roztrhaný kabát“, „ich deti“ atď. Zo syntaktického hľadiska je zrejmé, že výrazy ako „tento“, „tamten“, „jej“, „ich“ atď., ktoré sa vyskytujú na začiatku zložených demonstratív, vystupujú v úlohe determinátorov, teda patria do tej istej kategórie ako výrazy „každý“, „žiadny“, „aspoň dva“, „the“ a podobne. Determinátory sa spájajú s výrazmi kategórie N (t. j. noun, podstatné meno) a tak utvárajú zložené výrazy kategórie NP (t. j.

¹ Táto štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/6136/26 *Referencia, kvantifikácia, predikácia*.

² Termíny „indexický výraz“ („indexikál“) a „demonstratívny výraz“ („demonstratívum“) nebudeme podrobnejšie rozlišovať. Stačí povedať, že demonstratíva predstavujú špecifickú triedu indexikálov. V tomto a nasledujúcom pokračovaní sa sústredíme predovšetkým na demonstratívne výrazy, a preto aj používanie termínov „indexický výraz“ či „indexikál“ treba chápať v tomto zúženom zmysle (hoci v úvodných pasážach kapitoly 5 význam tohto termínu dočasne rozšírieme).

noun phrase, menný zvrät). Takto dostávame fakticky najjednoduchšie zložené demonstratíva, výrazy ako „tento človek“, „tamten strom“, „jeho kabát“ atď. Samozrejme, existujú aj komplikovanejšie zložené demonstratíva, v ktorých sa determinátor spája so zložitejšími zvratmi (napríklad „človek, ktorý pije šampanské“, „roztrhaný kabát“ atď.). Táto skutočnosť fakticky znamená to, že zo syntaktického hľadiska sa zložené demonstratíva zaraďujú do tej istej kategórie ako bežné kvantifikátorové výrazy a deskripcie. Môžeme to vidieť na formačných stromoch, ktoré utvoríme pre vety „Každý muž sa holí“ a „Tento muž sa holí“:

(S je výraz kategórie veta (sentence), NP je výraz kategórie menný výraz (noun phrase), VP je výraz kategórie slovesný výraz (verb phrase), DET je výraz kategórie determinátor, N je výraz kategórie podstatné meno (noun) a IV je výraz kategórie netranzitívne sloveso (intransitive verb).)

Na základe takýchto syntaktických analógií možno celkom prirodzene očakávať, že zložené demonstratíva budú fungovať analogicky ako kvantifikátorové výrazy aj zo sémantického hľadiska, takže pôjde o plnohodnotné kvantifikátorové výrazy. Vráťme sa však ešte k výrazom, ktoré možno klasifikovať ako zložené demonstratíva.

Zdá sa totiž, že aj niektoré jednoslovné demonstratíva v skutočnosti fungujú ako zložené demonstratíva. Napríklad výrazy ako „on“ alebo „ona“ vo svojom obsahu nesú aj informáciu o pohlaví označeného objektu. Prvý výraz fakticky vyjadruje to isté ako výraz „tento muž“ (resp. „tamten muž“) a druhý výraz je zrejme synonymný s výrazom „táto žena“ (resp. „tamťá žena“). Ich sémantika sa teda zrejme nevyčerpáva iba jednoduchou referenčnou funkciou, ale bude bohatšia. Mali by sme ich preto zaradiť do kategórie zložených demonstratív. Tento fakt sa v literatúre začína reflektovať.

Zdá sa preto, že kategória jednoduchých indexikálov bude zrejme chudobnejšia, než sme pôvodne predpokladali. Určite budú do nej patriť výrazy ako „ja“, „ty“, „my“, „vy“. Tieto výrazy používame na identifikáciu účastníkov nejakej situácie, ktorí sú zatiahnutí do komunikácie ako hovorcovia, resp. adresáti. Ako to však bude s ďalšími jednoslovnými výrazmi? Budú aj výrazy ako „tento“ alebo „táto“ jednoduchými indexikálmi? Možno budeme musieť odpovedať záporne. Veď aj v tomto prípade sa v ich obsahu vyskytuje prinajmenšom informácia o rode označeného objektu – v prvom prípade ide o objekt mužského rodu a v druhom prípade o objekt ženského rodu, pričom nie je relevantné to, či ide o živú alebo neživú bytosť, resp. či ide o človeka alebo nejakú inú živú bytosť. Ich význam je z tohto hľadiska neutrálnejší ako význam výrazov „on“ a „ona“. Niečo podobné by azda malo platiť aj o výraze „toto“; v jeho obsahu je zakomponovaná informácia o tom, že označený objekt je stredného rodu (bez ohľadu na to, či ide o živý alebo neživý objekt).

Táto úvaha je však v istom smere problematická. Zdá sa totiž, že analógia s výrazmi „on“ a „ona“ predsa len nie je dokonalá. Výraz „on“ môžeme považovať za synonymný s výrazom „tento muž“. Máme však k dispozícii zložené demonstratívum, s ktorým by mal byť synonymný výraz „tento“? Obávam sa, že nemáme. Takýto výraz by totiž mohol mať podobu „... objekt mužského rodu“; nevieme však, čo dosadiť namiesto „...“. Ak tam totiž dosadíme výraz „tento“ (ktorý sa priam ponúka), nepodarí sa nám ho eliminovať. A iný vhodný výraz v slovenčine zrejme nemáme. Podobná úvaha by sa dala aplikovať aj na výrazy „táto“ a „toto“, a preto ich budeme považovať za skutočne jednoduché demonstratíva.

Pokračujme však ďalej. Doteraz sme sa zaoberali len osobnými a ukazovacími zámenami. Lenže kategória indexikálov je širšia, keďže do nej patria aj príslovkové určenia času (a prípadne aj niektoré ďalšie druhy výrazov). Ako je to napríklad s výrazom „dnes“? Bežne sa považuje za jednoduchý indexikál, ale zrejme tak to nie je celkom v poriadku. Porovnajme ho s výrazom „teraz“. Výraz „teraz“ sa používa na označenie prítomného časového okamihu alebo intervalu, pričom nie je nijako bližšie špecifikované, koľko daný interval trvá – môže ísť o sekundu, minútu, hodinu, ale aj deň, týždeň, ba i rok prípadne dlhšie časové obdobie. V tomto zmysle nie je sémantika výrazu „teraz“ určitá. Na druhej strane však pri výraze „dnes“ nenarážame na podobnú neurčitosť. Adekvátnym synonymom bude zrejme zvrat „v tento deň“ alebo „počas

dnešného dňa“ (prípadne „v prítomný deň“ alebo „počas prítomného dňa“). To znamená, že v sémantike výrazu „dnes“ je zahrnutá informácia o trvaní časového intervalu – ide o časový interval zahŕňajúci prítomný deň. Analogicky možno ukázať, že to isté platí aj pri výrazoch ako „predvčerom“, „včera“, „zajtra“, „o dva dni“ atď. Výraz „včera“ je napríklad synonymný s výrazom „v predchádzajúci deň“ alebo „počas predchádzajúceho dňa“. Právom preto budeme takéto výrazy považovať za zložené indexikály.

Môžeme preto zrejme uzavrieť, že výrazy ako „on“, „ona“, „dnes“, „včera“ atď. sú – navzdory povrchnému zdaniu – zloženými indexikálmi. Naše ďalšie úvahy sa teda budú vzťahovať aj na ne. Treba však poznamenať, že takýto postup nie je štandardný pri príslovkových určeníach času, a preto ich z našich úvah vynecháme.

5.1 Referenčné chápanie zložených demonstratív

Filozofi majú Kaplanovu teóriu indexických výrazov (pozri najmä Kaplan 1989) natoľko radi, že ju viac či menej automaticky aplikujú na všetky indexikály, vrátane zložených demonstratív. Fakticky to znamená, že indexikály patria medzi referenčné výrazy a to isté platí aj pre zložené demonstratíva. Ak rozšírime kaplanovské chápanie aj na zložené demonstratíva, bude to znamenať, že Kaplanovo rozlíšenie charakter/obsah sa bude vzťahovať aj na takéto výrazy. Prívrženci tohto postupu v podstate argumentujú, že obsah zloženého demonstratíva sa vyčerpáva výlučne referentom, teda označeným objektom, pričom jeho charakter je totožný s deskriptívnou podmienkou, ktorú musí objekt splniť, aby bol referentom demonstratíva.³ Charakter indexikálu „ja“ napríklad zabezpečí, že obsahom použitia tohto zámena bude ten objekt, ktorý aktuálne realizoval dané použitie tohto zámena; charakter zloženého demonstratíva „tento človek“ analogicky zabezpečí, že obsahom použitia tohto demonstratíva bude objekt, ktorý je človekom a hovorca ho zamýšľal identifikovať použitím daného zloženého demonstratíva. Z tohto po-

³ Ako chápať takúto deskriptívnu podmienku? Vezmime si zložené demonstratívum tvaru „toto F“ (kde „F“ je nejaký predikát). Podľa Kaplanovej teórie jednoduchých indexikálov platí, že výraz „toto“ vyjadruje nejaký charakter (nech je to napríklad podmienka *byť objektom, ktorý sa nachádza relatívne blízko k hovorcovi a hovorca ho zamýšľala identifikovať*). Predikát „F“ zase vyjadruje nejakú vlastnosť *byť F* (v kontexte širšej aplikácie Kaplanovej teórie je prípustné, aby sme túto vlastnosť stotožnili s charakterom predikátu „F“). Výsledná podmienka pozostáva z týchto dvoch vlastností – to fakticky bude charakter zloženého demonstratíva.

hľadu je obsah zloženého demonstratíva jednoduchý – je ním označený objekt – a sémantické obsahy jednotlivých zmysluplných výrazov, z ktorých je daný zložený výraz utvorený, sa fakticky nijako neobjavujú v sémantickom obsahu zloženého výrazu.⁴

Zrejmým dôsledkom takéhoto chápania sémantiky zložených demonstratív je skutočnosť, že hovorcovi sa nepodarí referovať na nič, ak použitím výrazu „tento človek“ mal v úmysle identifikovať objekt, ktorý sa na človeka len podobá, ale fakticky ide o niečo iné (napríklad skalu pripomínajúcu človeka atď.).⁵ Podobne použitím demonstratíva „tento muž“ nič nevyčlení, ak mal v úmysle identifikovať nejakú ženu (napríklad preoblečenú za muža). Všimnime si spôsob, ako sú tieto dva príklady formulované: Na jednej strane hovoríme, že hovorca mal v úmysle identifikovať určitý objekt, ale na druhej strane túto identifikáciu vyhlásime za neúspešnú (zvláštne je to, že fakticky vieme, čo mal hovorca v úmysle identifikovať – ako sme sa to mohli dozvedieť, keď neuznáme, že hovorca niečo aj identifikoval?). To znamená, že úmysel niečo identifikovať ešte nestačí, ale požaduje sa splnenie ďalších podmienok, ktoré sú špecifikované v charaktere daného zloženého demonstratíva. Ak sa na to pozrieme z pragmatického hľadiska ako na problém identifikácie predmetu komunikácie (resp. nejakého komunikačného aktu), budeme takúto koncepciu považovať za neuspokojivú, pretože kladie príliš silné požiadavky na úspešnosť identifikácie objektov pomocou demonstratív. Inými slovami, ak hovorca vysloví vetu

(1) Tento muž by sa mal oholiť,

pričom použitím demonstratíva „tento muž“ mal v úmysle identifikovať individuum, ktoré je fakticky ženou (prezlečenou za muža, prípadne ženou s privysokou hladinou testosterónu a podobne), ešte by sme to v mnohých prípadoch nepovažovali za neúspešnú identifikáciu objektu. Skôr by sme povedali, že hovorcovi sa síce podarilo pre adresáta identi-

---

⁴ Rôzne verzie tejto koncepcie možno nájsť napríklad v štátiach Borg (2000) a Braun (1994).

⁵ Veľmi často budeme hovoriť, že *použitie* výrazu niečo vyjadruje, označuje atď. To je dané tým, že indexické výrazy nadobúdajú obsah iba v konkrétnom použití, pretože pri použití je fixovaný aj kontext použitia, ktorý dodáva informácie potrebné na určenie vhodného referenta daného použitia indexikálu. Zmienku o kontexte budeme spravidla vynechávať.

fikovať určitý objekt, ale dokázal to navzdory tomu, že použil neadekvátne prostriedky.

Zo sémantického hľadiska to zase znamená, že použitím vety (1) sa v takomto prípade nepodarilo hovorcovi vyjadriť žiadnu propozíciu, teda sa nedá povedať, že ide o pravdivú či nepravdivú výpoveď. Prečo? Ak totiž podľa kaplanovskej teórie obsah použitého demonstratíva je tým, čo vstupuje do propozície vyjadrenej (použitou) vetou, v ktorej sa dané demonstratívum vyskytuje, a zároveň použitím výrazu „tento muž“ hovorca neidentifikoval žiadny objekt, ktorý by bol obsahom daného použitia, tak to znamená, že toto použitie zloženého demonstratíva sa nevzťahuje na nič, čo by bolo jeho obsahom a čo by vstúpilo do propozície vyjadrenej použitím vety (1). Charakter výrazu nemôže byť súčasťou vyjadrenej propozície, a preto použitie vety (1) nebude vyjadrovať žiadnu kompletnú propozíciu (a teda nebude vyjadrovať žiadnu propozíciu).

To však nie sú jediné problémy s takouto teóriou zložených demonstratív. Ďalšou dôležitou ťažkosťou je skutočnosť, že neposkytuje adekvátne chápanie zložených demonstratív pri inferenciách.⁶ Je totiž zrejmé, že z vety (1) by mala vyplývať veta (2) (v tom zmysle, že ak je pravdivé použitie vety (1), tak bude pravdivá aj veta (2)):

(2) Nejaký muž by sa mal oholiť.

Inferencie predovšetkým zachytávajú vzťah medzi propozíciami – hovoríme, že nejaká propozícia vyplýva z inej propozície alebo propozícií. Sprostredkovane platí, že veta vyjadrujúca prvú propozíciu vyplýva z vety vyjadrujúcej druhú propozíciu, resp. viet vyjadrujúcich ďalšie propozície. Ak je to však tak, potom v žiadnom prípade nebude veta (2) vyplývať z použitia vety (1), a to ani v prípade, keď veta (1) v určitom použití vyjadří kompletnú propozíciu.⁷ Propozícia vyjadrená použitím vety (1) totiž bude pozostávať z objektu, ktorý je obsahom demonstratíva „tento muž“ a vlastnosti vyjadrenej predikátom „by sa mal oholiť“.

---

⁶ Argumenty tohto druhu podrobnejšie uvádzam v stati Zouhar (2007).

⁷ Prečo na jednej strane hovoríme o *použití* vety (1) a na druhej strane o vete (2)? Inferencia je primárne vzťah medzi propozíciami a keďže veta (1) obsahuje indexický výraz, tak propozície budú vyjadrovať iba konkrétne použitia tejto vety, nie veta (1) sama. Veta (2) však neobsahuje indexický výraz, a preto bude vyjadrovať propozíciu aj vtedy, keď nie je fakticky použitá. Preto si v tejto úvahe môžeme dovoliť zmiešať výroky (bez indexických výrazov) a použitia výrokov (s indexickými výrazmi).

V tejto propozícii sa však nevyskytuje vlastnosť *byť muž*, ktorá je súčasťou charakteru demonstratíva „tento muž“. Propozícia vyjadrená vetou (2) však musí obsahovať vlastnosť *byť muž*, keďže táto veta tvrdí, že aspoň jeden exemplifikát tejto vlastnosti by mal byť zároveň exemplifikátom vlastnosti vyjadrenej predikátom „mal by sa oholiť“. V propozícii vyjadrenej vetou (2) sa tak fakticky vyskytuje nový prvok, ktorý nie je súčasťou propozície vyjadrenej vetou (1), a preto ani prvá propozícia nemôže vyplývať z druhej propozície.

Celkovo možno povedať, že takáto kaplanovská teória zložených demonstratív značne ochudobňuje propozíciu, ktorú vyjadrujú použitia viet obsahujúcich takéto výrazy. V konečnom dôsledku to znamená, že na úrovni sémantického obsahu sa neodrážajú všetky syntaktické zložky vety. To znamená, že nie všetky zmysluplné výrazy obsiahnuté v danej vete aj niečím prispievajú do propozície vyjadrenej použitím vety. To je značne neintuitívne a je to aj v rozpore s tým, čo vyžaduje známy a rešpektovaný princíp kompozicionality. Podľa tohto princípu platí, že sémantický obsah zloženého výrazu je jednoznačne určený sémantickým obsahom jednoduchých výrazov (ktoré sa v zloženom výraze vyskytujú) a spôsobom ich zloženia. Ak sa vo vete vyskytuje zmysluplný výraz „muž“, mal by sa jeho sémantický obsah nejako odraziť na sémantickom obsahu celej vety. Princíp kompozicionality sa teda nerešpektuje ani na úrovni zložených demonstratív, ani na úrovni zložitejších výrazov, ktorých súčasťou sú zložené demonstratíva. Dá sa povedať, že spomínané problémy pri inferenciách sú len dôsledkom toho, že princíp kompozicionality sa obchádza.

Mark Richard ponúkol teóriu zložených demonstratív, ktorá sa k princípu kompozicionality stavia otvorenejšie (pozri Richard 1993). Zároveň však ide o teóriu, ktorá chápe zložené demonstratíva ako referujúce výrazy. Jeho koncepcia vychádza z toho, že vo vetách so zloženými demonstratívami sa konštatujú viaceré informácie – vo vete (1) sa konštatuje, že určité individuum je muž a že zároveň by sa malo oholiť. Vetu (1) potom analyzujeme takto:

- (3) Tot_1 je muž a malo by sa to_1 oholiť.

Dolný index „1“ pri výrazoch „ toto “ a „ to “ naznačuje, že výskyt výrazu „ to “ je koreferujúci s výskytom výrazu „ toto “. Kontext použitia fixuje, na čo bude referovať použitie výrazu „ toto “ (a tak sa zároveň fixuje, na čo bude referovať výskyt výrazu „ to “, ktorý je anaforicky naviazaný na

predchádzajúci výraz). Pravdivostné podmienky použitia vety (3) (a teda aj vety (1)) by mali byť zrejmé: Použitie vety (3) je pravdivé v prípade, že použitie výrazu „toto“ referuje na objekt, ktorý je mužom a platí o ňom, že by sa mal oholiť. Ak aspoň jedna z týchto vecí o ňom neplatí, veta (3) bude nepravdivá.

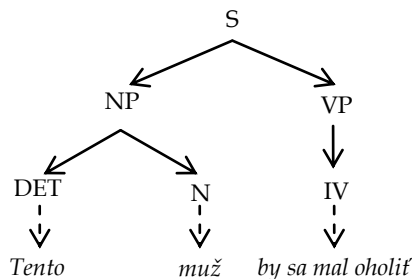
Takýto prístup v podstate vedie k tomu, že použitím výrazu „tento muž“ hovorca môže identifikovať nejaký objekt aj vtedy, keď o tomto objekte neplatí, že ide o muža. Ide teda o koncepciu, ktorá je vzdialená pôvodnej kaplanovskej predstave, že charakter výrazu určuje, ktorý objekt v danom kontexte je obsahom výrazu. Ba dokonca môžeme povedať, že kaplanovská terminológia sa tu ani nedá dobre uplatniť. Ak totiž charakter predstavuje podmienku, ktorú musí objekt splniť, aby bol v danom kontexte obsahom výrazu, resp. jeho použitia, a zároveň sa pripúšťa, aby referentom, obsahom, použitia zloženého demonstratíva bol aj objekt, ktorý nevyhovuje predikátu z tohto zloženého demonstratíva, tak ani podmienku vyjadrenú použitím zloženého demonstratíva nemožno považovať za charakter, teda niečo, čomu musí objekt vyhovovať. Richardov návrh teda predstavuje odklon od kaplanovskej koncepcie, ale napriek tomu sa zložené demonstratíva, resp. ich použitia, považujú za referenčné výrazy.

Na druhej strane nepochybnou výhodou tohto prístupu je fakt, že predikát zo zloženého demonstratíva niečím prispieva do vyjadrenej propozície. To je fakticky umožnené tým, že sa odmietne klasické Kaplanovo členenie sémantiky demonstratív na charakter a obsah (charakter totiž už z definície nemôže vstupovať do vyjadrenej propozície). Je však princíp kompozicionality v takomto prípade naozaj striktné dodržaný? Všimnime si, že podľa tohto princípu sa na sémantickom obsahu zloženého výrazu podieľajú dve veci – sémantické obsahy podvýrazov a spôsob ich syntaktického usporiadania. Dá sa povedať, že hoci v prípade Richardovej teórie sa sémantické obsahy podvýrazov naozaj zohľadňujú, horšie je to so spôsobom ich syntaktického usporiadania. Ide totiž o to, že vety ako (1) sa analyzujú na zložitejšie vety obsahujúce napríklad aj výrokové spojky. Vo vete (3) máme konkrétne konjunkciu. Preto sa aj stáva, že niektoré výrazy nadobúdajú aj iné syntaktické kategórie, než sa zdá na prvý pohľad. Vo vete (1) sa napríklad výraz „tento muž“ považuje za výraz kategórie NP. Vo vete (3) je však kategóriou NP len výraz „toto“ a výraz „je muž“ bude patriť do kategórie VP (verb phrase, slovesný výraz). Rozdiely v syntaktickej analýze sú zrejmé z nasledujúcich

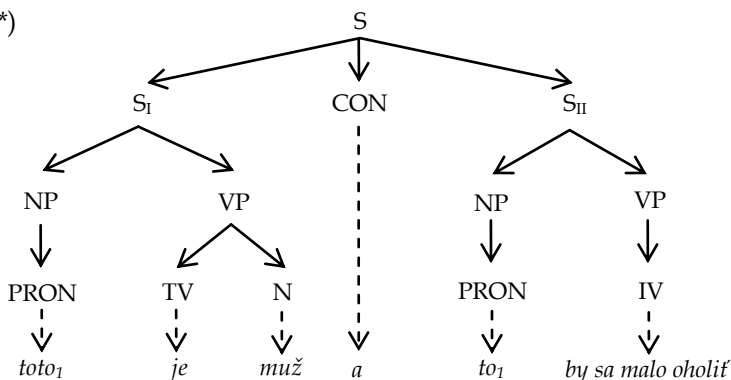

schém (1*) a (3*) (poznámavam, že predikát „by sa mal oholiť“ nebudeme pre jednoduchosť ďalej analyzovať, ale zaradíme ho automaticky do kategórie IV):

(1*)

(3*)

V každom prípade je zrejmé, že spôsob syntaktického usporiadania jednoduchých výrazov, z ktorých pozostávajú vety so zloženými demonstratívami, sa nerešpektuje.

5.2 Multipropozičný prístup

Každá teória zložených demonstratív stojí pred vážnou výzvou: Musí vysvetliť na jednej strane to, že použitím takýchto výrazov sa hovorcom zvyčajne podarí identifikovať konkrétny objekt, ktorý sa tak stáva predmetom komunikácie, a na druhej strane musí vziať do úvahy skutočnosť, že sémantický obsah zloženého demonstratíva by mal byť zložený. Treba teda zladať referenčný aj deskriptívny aspekt zložených demonstratív. Multipropozičný prístup je jedna z možností, ako to dosiah-

nuť. Do istej miery sa môže podobať predchádzajúcemu Richardovmu prístupu, ale sú tu určité významné rozdiely. Richardova koncepcia v konečnom dôsledku nie je verziou multipropozičného prístupu, pretože výrok obsahujúci zložené demonstratívum vyjadruje jednu propozíciu, hoci ide o propozíciu, ktorá je zložená z jednoduchších propozícií (pomocou výrokových funkcií, konkrétne konjunkcie).

Jadrom rôznych verzií multipropozičného prístupu je spoločná myšlienka: Použitie výroku obsahujúceho zložené demonstratívum nevyjadruje len jednu, ale hneď minimálne dve rôzne propozície. Jedna propozícia obsahuje ako svoju zložku referent daného použitia zloženého demonstratíva a druhá obsahuje namiesto neho deskriptívnu podmienku, ktorá v danom použití a kontexte napomáha identifikovať príslušný objekt. Určitú analógiu poskytuje analýza tzv. prístavkov. Niektorí autori sa totiž domnievajú (napríklad Dever 2001, 295), že práve prístavok vo vete naznačuje, že do jednej vety boli fakticky spojené dve vety, a to by sa malo zohľadniť pri jej analýze. Napríklad vo vete

- (4) Albert Einstein, autor špeciálnej teórie relativity, vedel hrať na husliach

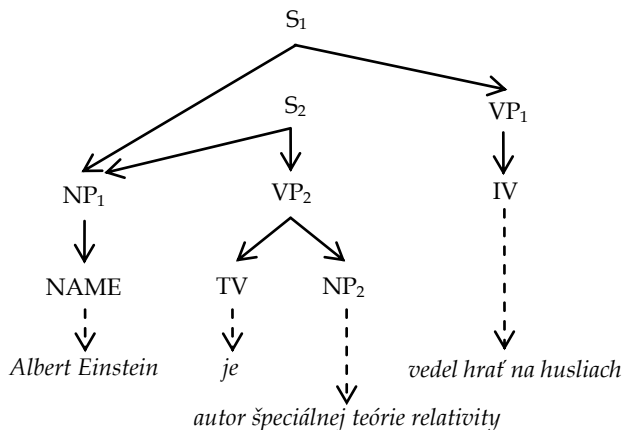
je výraz „autor špeciálnej teórie relativity“ prístavkom, ktorý rozvíja subjekt vety, t. j. meno „Albert Einstein“. Veta (4) podľa tohto chápania vznikla fúziou viet (5) a (6):

- (5) Albert Einstein je autor špeciálnej teórie relativity.
(6) Albert Einstein vedel hrať na husliach.

To znamená, že výrok (4) bude vyjadrovať obe propozície vyjadrené vetami (5) a (6). Veta (4) bude pravdivá, ak sú pravdivé obe vety (5) a (6); ak je aspoň jedna z nich nepravdivá, veta (4) nebude pravdivá. Nemusí to však automaticky znamenať, že bude nepravdivá. Intuitívne by sme azda chceli pripustiť, že veta (4) nebude nepravdivá, ak je nepravdivá veta (5), ale keby bola nepravdivá veta (6), asi by sme sa skôr priklonili k tomu, že nepravdivá bude aj veta (4). To znamená, že propozície vyjadrené vetami (5) a (6) nemusia mať rovnocenné postavenie pri určovaní pravdivostnej hodnoty vety (4). Nech je to však akokoľvek, dôležité je to, že tento postup nedovoľuje považovať za správnu analýzu vety (4) konjunkciu viet (5) a (6). Preto sa ani formačný strom pre vetu (4) nebude podobať formačnému stromu pre vetu (3), ktorá predstavuje richardovskú analýzu vety (1). Nasledujúci stromový diagram zachytáva multi-

propozičnú syntaktickú analýzu vety (4) (druhý výraz kategórie NP nebudeme pre jednoduchosť bližšie analyzovať a to isté platí aj o prvom výraze kategórie VP):

(4*)

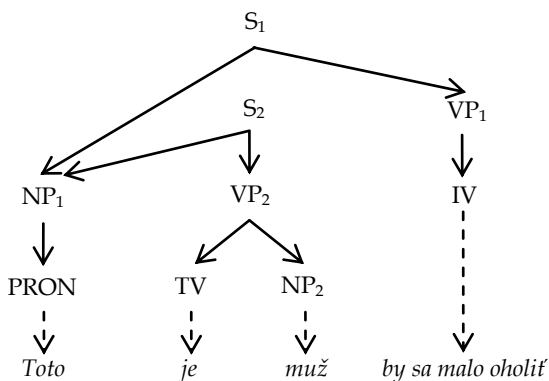
Multipropozičný prístup fakticky navrhuje, aby sme sa podobným spôsobom stavali aj k zloženým demonstratívam; zložené demonstratíva sú v zásade výrazy podobné subjektovým výrazom (vlastným menám, zámenám, atď.) s pripojenými prístavkami. Zložené demonstratívum takto rozložíme na jednoduché demonstratívum a deskriptívnu časť pôvodného zloženého demonstratíva, pričom s jednoduchým demonstratívom budeme zaobchádzať podobne, ako sme zaobchádzali so subjektom vety s prístavkom, a s deskriptívnou časťou zase tak, ako sme zaobchádzali s prístavkom. Vezmime si vetu (1) („Tento muž by sa mal oholiť“). Veta (1) sa podľa tohto návrhu dá fakticky rozložiť na vety:

(7) Toto je muž.

(8) Toto by sa malo oholiť.

Pripomínam, že opäť nemožno za adekvátnu analýzu považovať konjunkciu týchto viet (ako to v podstate požaduje richardovská analýza). Formačný strom pre vetu (1) má podľa multipropozičného prístupu nasledujúcu podobu (1**) (opäť nebudeme podrobnejšie analyzovať predikát „mal by sa oholiť“):

(1**)

To, čo som o multipropozičnom prístupe doteraz povedal, je viacej spoločné pre všetky verzie tejto koncepcie. Pri bližšom pohľade je však zrejmé, že aj multipropozičný prístup umožňuje určité variácie. V prvom rade si treba položiť otázku, akú váhu majú obe propozície pri určovaní pravdivostných podmienok použitia vety so zloženým demonstratívom. Propozíciu vyjadrenú potenciálnym použitím vety (7) v tom istom kontexte, v ktorom sa v skutočnosti použila veta (1), označme ako P_1 a propozíciu vyjadrenú potenciálnym použitím vety (8) v tom istom kontexte označme ako P_2 .⁸ Jedna možná odpoveď spočíva v tom, že hoci použitie vety so zloženým demonstratívom vyjadruje dve propozície, pravdivostné podmienky daného použitia sú určené len jednou propozíciou. Napríklad v prípade použitia vety (1) závisí jej pravdivostná hodnota iba od propozície P_2 , teda propozície, v ktorej sa určitému objektu pripisuje vlastnosť vyjadrená predikátom „mal by sa oholiť“. Takýto postup je pomerne intuitívny, pretože použitím vety (1) predsa chceme povedať, že určité individuum má vlastnosť vyjadrenú predikátom „mal by sa oholiť“. Druhá propozícia nie je dôležitá z hľadiska určenia pravdivostnej hodnoty použitia vety (1), ale je dôležitá iba pri identifikácii objektu, o ktorom má byť dané použitie vety (1) pravdivé – objekt, ktorý

⁸ Ide o to, že uvažujeme o situácii, v ktorej bola použitá veta (1), pričom kontext použitia fixoval referent zámena „toto“ v danom použití. Vety (7) a (8) fakticky neboli použité, ale sú len nástrojom analýzy vety (1). Preto si predstavujeme alternatívnu situáciu, ktorá sa od skutočnej situácie líši len tým, že namiesto vety (1) boli použité vety (7) a (8) a kontext použitia fixoval ako referent zámena „toto“ to isté čo v prípade skutočného použitia vety (1).

by mal mať spomínanú vlastnosť, by okrem toho mal spadať do extenzie vlastnosti *byť muž*, no táto informácia nie je relevantná pri určovaní pravdivostnej hodnoty daného použitia vety (1), ale iba pri výbere vhodného objektu zo všetkých objektov, ktoré sú k dispozícii. Takéto stanovisko formuloval napríklad Eros Corazza (pozri Corazza 2002; 2003; 2004, 118). Zrejším dôsledkom je to, že ak identifikovaný predmet nevyhovuje deskriptívnej charakteristike vyjadrenej zloženým demonstratívom, ešte to nemusí znamenať, že použitie danej vety je nepravdivé. Konkrétne to znamená, že ak je propozícia P_1 nepravdivá, tak použitie vety (1) môže byť napriek tomu pravdivé; podstatné je totiž iba to, či je pravdivá propozícia P_2 .

Alternatívny návrh pripúšťa, že na určení výslednej pravdivostnej hodnoty použitej vety participujú obe propozície. Takýto návrh formulovali napríklad J. Dever alebo S. Neale (pozri Dever 2001; Neale 1999). To znamená, že pravdivostná hodnota nášho použitia vety (1) závisí od toho, akú pravdivostnú hodnotu nadobúdajú obe propozície P_1 a P_2 . Lenže treba si uvedomiť, že použitie vety (1) nevyjadruje konjunkciu týchto dvoch propozícií, a preto aj predikcie tejto koncepcie sa budú líšiť od predikcií Richardovej teórie. Keby išlo o konjunkciu propozícií P_1 a P_2 , tak v prípade, keď je aspoň jedna z nich nepravdivá, nepravdivá by bola aj konjunkcia týchto propozícií. To nenastáva, ak vzťah medzi oboma propozíciami nie je určený žiadnou výrokovou funkciou, resp. vtedy, keď sú propozície od seba v istom zmysle nezávislé. Pripusťme, že propozícia P_2 je pravdivá, t. j. konkrétne identifikované individuum má vlastnosť vyjadrenú predikátom „mal by sa oholiť“, ale propozícia P_1 pravdivá nie je, t. j. to isté individuum nie je mužom. Dever s Nealom v takomto prípade síce nebudú tvrdiť, že použitie vety (1) je nepravdivé, ale povedia, že nie je pravdivé. Ak veta nie je pravdivá, môže byť buď nepravdivá, alebo je bez pravdivostnej hodnoty. V našom prípade je relevantná druhá možnosť – dané použitie vety (1) je bez pravdivostnej hodnoty.

Ani jedna z oboch verzií multipropozičného prístupu však nie je formulovaná tak, aby bola úplne jasná. Je totiž otázne, aké je postavenie napríklad propozície P_1 v sémantike vety (1), a takisto je otázne, aké sú vzťahy medzi propozíciami P_1 a P_2 (v podstate vieme iba to, aké vzťahy medzi nimi *nie sú*). Chcel by som poukázať na jeden dôsledok, ktorý takáto nejasnosť vyvoláva. Opäť si vezmeme inferencie a uvažujme o nasledujúcom argumente:

- (A1) Toto je muž.
Toto by sa malo oholiť.
Nejaký muž by sa mal oholiť.

Predpokladáme, že oba výskyty zámena „toto“ referujú na to isté (a preto by sme ich pri formalizácii nahradili tou istou individuovou konštantou). Ak chceme pracovať v rámci multipropozičného prístupu, argument (A1) je jednou z možností, ako analyzovať argument (A2):

- (A2) Tento muž by sa mal oholiť.
Nejaký muž by sa mal oholiť.

Tak by to aspoň malo byť v koncepciách Devera a Neala, keďže obe propozície P_1 a P_2 vstupujú do určenia pravdivostnej hodnoty daného použitia vety (1). Ľahko si však môžeme uvedomiť, že (A1) nebude korektnou náhradou za (A2). Ide totiž o to, že ak uvedieme vety „Toto je muž“ a „Toto by sa malo oholiť“ ako premisy argumentu, fakticky tvrdíme ich súčasnú pravdivosť, a preto ich môžeme nahradiť jednou premisou, v ktorej budú obe vety spojené konjunkciou. Platia totiž nasledujúce argumenty:

- (A3) Toto je muž.
Toto by sa malo oholiť.
Toto je muž a toto by sa malo oholiť.

resp.

- (A4) Toto je muž a toto by sa malo oholiť.
Toto je muž.

a

- (A5) Toto je muž a toto by sa malo oholiť.
Toto by sa malo oholiť.

Argument (A3) tvrdí, že veta „Toto je muž a toto by sa malo oholiť“ vyplýva z viet „Toto je muž“ a „Toto by sa malo oholiť“, a argumenty (A4) a (A5) zase ukazujú, že z vety „Toto je muž a toto by sa malo oholiť“ vyplývajú obe vety „Toto je muž“ a „Toto by sa malo oholiť“. Inými slovami, dvojicu viet „Toto je muž“ a „Toto by sa malo oholiť“ môžeme bez akýchkoľvek problémov nahradiť výrokom „Toto je muž a toto by sa

malo oholiť“. Ide teda o to, že na jednej strane chceme, aby informácie obsiahnuté v oboch vetách podmieňovali pravdivosťnú hodnotu vety „Tento muž by sa mal oholiť“, ale na druhej strane nemôžeme obe vety uviesť ako náhradu za premisu z argumentu (A2), pretože keby sme to urobili, fakticky by sme tvrdili, že medzi týmito vetami je jasný vzťah a to by znamenalo, že naše propozície P_1 a P_2 sú predsa len spojené pomocou konjunkcie. To však nechceme. Nezostáva nám nič iné, iba pripustiť, že hoci podľa Deverovej a Nealovej koncepcie môže byť argument (A2) platný, v skutočnosti nevieme jeho platnosť zdôvodniť.

Podľa Corazzovho návrhu sa dokonca zdá, že argument (A2) neplatí. Je totiž zrejmé, že informácia o tom, že určitý objekt je muž, nevstupuje do určenia pravdivostnej hodnoty výroku „Tento muž by sa mal oholiť“. Táto informácia sa iba podieľa na fixovaní referenta zloženého demonstratíva, ale veta ju fakticky nevyjadruje. Preto by sme argument (A2) mohli nahradiť argumentom (A6):

(A6) Toto by sa malo oholiť.

Nejaký muž by sa mal oholiť.

Argument (A6) však neplatí. Možno by Corazza chcel túto interpretáciu poopraviť tým, že zámeno „toto“ v danom použití určite referuje na muža – veď to je jedna z podmienok, ktorú musí objekt splniť, aby bol referentom daného použitia tohto zámena – a preto by argument (A2) mal platiť, hoci by priznal, že formulácia (A6) nie je adekvátna. Takejto oprave však nemôžeme rozumieť, pretože sa predpokladá, že na odvodení vety „Nejaký muž by sa mal oholiť“ sa podieľa aj zamlčaná informácia vyjadrená vetou „Toto je muž“, ale zároveň táto informácia explicitne nevystupuje v premisách argumentu. To nie je korektný postup a nezostáva nám nič iné, iba konštatovať, že multipropozičný prístup v tejto podobe vyvoláva množstvo otázok. Napraviť to možno iba tak, že sa informácia vyjadrená vetou „Toto je muž“ uvedie ako explicitná premisa, ale potom platí výhrada proti Deverovmu a Nealovmu prístupu. A to fakticky znamená, že multipropozičný prístup neponúka uspokojivý obraz sémantiky zložených demonstratív a výrokov, v ktorých sa vyskytujú.

* * *

Preverili sme niekoľko koncepcií zložených demonstratív, ktoré chápu tieto výrazy ako referujúce termíny. Narazili sme však na neprekona-

teľné prekážky – najmä v súvislosti s vysvetlením platnosti niektorých inferencií – ktoré takéto teórie nedokážu odstrániť. Treba sa preto zamyslieť nad tým, či zložené demonstratíva naozaj sú referujúce výrazy. Navyše existujú viaceré kontexty, v ktorých sa zložené demonstratíva používajú v nereferenčnom význame. Hoci sme ich neprebrali v tomto pokračovaní, vrátime sa k nim nabudúce a uvedieme najvýznamnejšie teórie zložených demonstratív, ktoré ich nepovažujú za referenčné výrazy.

(pokračovanie)

Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
filomazo@saoba.sk

LITERATÚRA

- BORG, E. (2000): Complex Demonstratives. *Philosophical Studies* 97, 229 – 249.
- BRAUN, D. (1994): Structured Character and Complex Demonstratives. *Philosophical Studies* 74, 193 – 219.
- CORAZZA, E. (2002): „He“ and „She“: Politically Correct Pronouns. *Philosophical Studies* 111, 173 – 196.
- CORAZZA, E. (2003): Complex Demonstratives qua Singular Terms. *Erkenntnis* 59, 263 – 283.
- CORAZZA, E. (2004): *Reflecting the Mind. Indexicality and Quasi-Indexicality*. Oxford: Clarendon Press.
- DEVER, J. (2001): Complex Demonstratives. *Linguistics and Philosophy* 24, 271 – 330.
- KAPLAN, D. (1989): Demonstratives. In: Almog, J. – Perry, J. – Wettstein, H. (eds.): *Themes from Kaplan*. Oxford: Oxford University Press, 482 – 563.
- NEALE, S. (1999): Coloring and Composition. In: Murasugi, K. – Stainton, R. (eds.): *Philosophy and Linguistics*. Boulder: Westview Press, 35 – 82.
- RICHARD, M. (1993): Articulated Terms. *Philosophical Perspectives* 7, 207 – 230.
- ZOUHAR, M. (2007): Definite Descriptions, Reference, and Inference. *Theoria* 73, 28 – 45.